

Considerable attention is given in the article to the peculiarities of bilingual formation in a bilingual family, different types of bilingual families are considered.

A number of researchers express the idea of language codes in the person's mind, where understanding another language is a kind of codes switching. Taking into consideration the theory of the language and thinking inseparability, the «code» of the native language is the «code» of man's thinking and the assimilation of his second language can be considered as a process of interaction of two language codes.

The solution of the problem of common speech native and foreign abilities ratio was suggested by J. Cummins in the «double iceberg» model, according to which it is advisable to start education in bilingual education in the child's native language, thus forming its cognitive skills, and introduce the second (foreign) language when the foundations of mental and linguistic skills in the native language are formed. In addition, J. Cummins and T. Skutnabat-Kangas proposed a «threshold hypothesis», singling out two kinds of «thresholds», where the influence of bilingualism on cognitive development becomes most important.

Key words: bilingualism, bilingual, native language, second language, foreign language, «double iceberg» model, «threshold hypothesis», mechanism for switching language codes.

Отримано: 17.09.2018 р.

УДК 811.161.2'35-1120

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.19-24

В. В. Вітюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РОЛЬ ІВАНА ОГІЄНКА В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

У статті висвітлено вагомий внесок видатного українського мовознавця, професора Івана Огієнка в розвиток і становлення українського правопису. Автор статті наголошує, що саме «Правила українського правописання» (1918 р.) І. Огієнка стали основою для укладання академічного правопису «Найголовніші правила українського правопису» (1921 р.). Заслугує на увагу й нині основоположна концепція І. Огієнка: «Для одного народу – один правопис». Актуальними є думки мовознавця про український правопис, висловлені у книзі «Наука про рідномовні обов'язки», тому в статті їх подано в повному обсязі.

Ключові слова: правопис, орфографія, фонетичний, морфологічний принципи орфографії, рідномовні обов'язки.

Науковий доробок Івана Огієнка надзвичайно багатий та різноаспектний в галузі української культури, мовознавства, давньої української літератури, історії, освіти, філософії, української церкви, красназнавства і т. ін. І. Огієнко – автор близько тисячі наукових праць із різних галузей українознавства, один із найвидатніших подвижників української національної віри, науки, культури.

У творчій спадщині вченого вагоме місце посідають епохальні праці «Українська граматична культура: Розгляд підручників, з яких можна вчитись і вчити вкrajнської мови», «Вчимося рідної мови: Нариси про мову вкrajнську», «Український правопис, його історія і закони», «Орфографічний словник», «Український стилістичний словник», «Історія української літературної мови», «Рідна мова в українській школі», «Українська мова: Покажчик літератури до

вивчення нашої мови» та ін. У численних працях із мовознавства Іван Огієнко висвітлює концептуальні підходи до системи навчання української мови, її змісту, визначив джерела вивчення. Він видав підручники з української мови для учнів початкової школи, низку наочних таблиць для самостійного вивчення української мови, наукові праці з методики викладання української мови.

Впродовж останніх років науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка досліджується за різними напрямками: мовознавчим, лінгводидактичним (С. Болтівець, Л. Бондарчук, Л. Ляхощка, А. Марушкевич, М. Пентилюк, М. Тимошик, Т. Франчук), літературознавчим (Т. Воротняк, В. Мацько, О. Мишанич), видавничим і редакторським (М. Тимошик, Ф. Погребенник), бібліографічним (О. Завальнюк, Я. Поліщук, З. Тіменик) та ін.

Мета статті – проаналізувати внесок І. Огієнка в розвиток і становлення правопису української мови.

На початку ХХ століття загострилася потреба у виробленні правописного кодексу – чітких офіційно затверджених та обов'язкових для всіх громадян Української республіки правил орфографії. У перше десятиліття ХХ ст. відбувалася дискусія між наддніпрянськими і галицькими мовознавцями та літераторами навколо основних засад українського правопису. При цьому, як зазначає Г. Яворська, ніхто з учасників полеміки «не сумнівався в тому, що українська літературна мова повинна мати одну орфографічну систему, питання було лише в тому, як дійти згоди» [11, с.187]. Проте навіть якби філологи дійшли компромісу в цьому питанні, утвердити єдиний правопис на всіх українських землях було б неможливо, оскільки до 1917 року Україна не мала своєї державності і відповідно жоден із правописів не набував статусу офіційного схвалення і затвердження. На користь цього твердження свідчить думка Д. Данильчука про те, що «ступінь поширеності того чи того правопису залежав головню від авторитету його розробника, від популярності художніх і наукових творів, написаних та виданих за цією орфографією. Лише з розгортанням державотворчих процесів у 1917-1919 рр. українство дістало шанс на утвердження загальноприйнятого національного правопису» [1, с.49].

Перший міністр освіти Центральної Ради І. Стешенко в 1917 р. доручив І. Огієнку, як професору Київського університету, скласти короткі правила українського правопису. Вчений-мовознавець у своїй діяльності керувався власною основоположною концепцією: «Для одного народу – один правопис» [7, с.20], наголошуючи, що «українська нація мусить мати одну для всіх її частин спільну літературну мову, одну літературну вимову, а також і один усім спільний правопис» [7, с.167], заснований на східноукраїнській мовній традиції.

1918 року було видано проект українського правописного кодексу, запропонованого І. Огієнком. Після тривалих дискусій і обговорень комісія узгодила остаточний варіант правопису як першої наукової системи в новій незалежній Українській республіці. Однак через складну політичну ситуацію в 1919 році питання про затвердження нового правопису урядом УНР відклалося.

Після смерті І. Стешенка у липні 1918 року новий міністр освіти М. Василенко приймає рішення про створення правописної комісії для укладання нового українського правопису. Напрацьовані попередні «Правила українського правописання» лягли в основу роботи новоутвореної комісії.

Після прийняття урядом Директорії у січні 1919 року Закону про державну українську мову в УНР міністр освіти І. Огієнко скликає ще одну комісію для остаточного редагування і погодження розробленого напередодні правописного кодексу. До комісії увійшли два найвизначніші українські філологи

А. Кримський і Є. Тимченко. 17 січня 1919 року Міністерство освіти ухвалило складений правописний кодекс для обов'язкового вжитку на всій Україні, «де автор їх підписаний як міністр народної освіти проф. І. Огієнко» [10, с.65]. У передмові до «Правил» з датою «17 січня 1919 р. зазначається, що правила охоплюють переважно спірні питання українського правопису а разом і ті випадки, що відрізняють наш правопис від правопису Галичини» [10, с.3].

1919 року правопис під назвою «Головніші правила українського правопису» було видано масовими накладами. В історію нашої мови цей кодекс увійшов як «Правописна система професора І. Огієнка 1918-1919 років («Головніші правила українського правопису»). Правопис І. Огієнка був передусім зорієнтований на учителів української мови, щоб допомогти їм «науково підходити до кожного правописного питання». Автор розглядає його як першу спробу повної системи українського правопису.

У 1919-1920 роках Українська академія наук ще раз переглянула ці «Правила...» і затвердила їх на спільному зібранні під назвою «Найголовніші правила українського правопису, ухвалені спільним засіданням Академії наук». Вони були опубліковані у 1921 році. Видання з 16 сторінок відіграло значну роль у нормуванні української орфографії. Це був перший загальноприйнятий довідник із правопису української мови, перший академічний правопис, затверджений як обов'язковий. В його основу поклали фонетичний і морфологічний принципи. За фонетичним принципом вживалися букви *ї*, *ь*, спрощення в групах приголосних, написання префікса *с* перед *к*, *п*, *т*, *ф*, *х*. За морфологічним принципом запроваджено *ь* у прикметникових суфіксах *-ськ-*, *-цьк-*, *-зьк-*; постфікс *-ся* стали писати разом із дієсловом; у дієприкметнику почали вживати одну букву *н*, а в прикметнику – дві [4].

Академічний кодекс мав великий авторитет, і вже в 1922 році вийшли «Правописні правила, прийняті Науковим Товариством ім. Т. Шевченка у Львові», наближені до «Найголовніших правил...». «Правописні правила» більшою мірою орієнтувалися на східноукраїнську орфографічну традицію, зокрема щодо вживання *г* і *г* в іншомовних словах: у загальних назвах пишемо *г* незалежно від *h* чи *g* в оригіналі, у топонімах та антропонімах – *г* чи *г* відповідно до мови-джерела (крім давно засвоєних через грецьку мову: *Англія*, *Єгипет*, *Рига*). В апелятивах допускається паралельне вживання *г* та *г* залежно від мови-джерела (*гума* – *гума*) [3]. В окремому розділі з пунктуації про «перепинні знаки» зазначено, що 1) цілі замкнені в собі речення відділяємо різними знаками, до яких належать: крапка, знак питання, знак оклику; 2) поодинокі частини речення – комою, крапкою з комою, двокрапкою. Також наведено правила вживання тире, крапок, дужок, лапок, дефіса [2, с.336-339].

1923 року І. Огієнко доповнює чинний український правопис чотирма наглядними таблицями: 1) українського правопису; 2) знаків розділових; 3) побічних речень; 4) милозвучності української мови [6, с.13].

1925 року І. Огієнко видав «Український правопис: З словничком» [5].

1927 року у Варшаві були надруковані «Нариси з історії української мови: система українського правопису», що становлять науково-популярний кодекс правил з історичним поясненням [6]. У вступі до цієї праці І. Огієнко зробив огляд систем українського правопису в новій українській літературній мові. Основна частина книги складається з розділів «Правопис слів української мови», «Милозвучність української мови», «Чужі слова в українській мові», «Знаки розділові». Написання слів і пунктуацію автор історично обгрунтував.

Питання українського правопису було актуальним і серед українських емігрантів. Значним внеском у розвиток української мови було видання у Варшаві

впродовж 1933-1939 років українського щомісячного науково-популярного журналу «Рідна мова», видавцем і головним редактором якого був І. Огієнко.

Підсумком глибоких роздумів про правопис, його роль у житті нації стала праця І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки» (1936 р.), яку автор називає рідномовним катехизисом для вчителів, працівників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Автор трактує науку про рідномовні обов'язки як «збір державних і правових практик найкращого розвитку рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу та його культури», «через те, що рідна мова – це найважливіша політика всякого народу, яку конче мусить знати кожен інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати нацією. Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідомість, а вона найкращий ґрунт для знання й розвитку соборної літературної мови. Ось через що корисно, щоб наука про рідномовні обов'язки стала наукою всенародною» [8].

Вважаємо, що і у наш час актуальними є думки І. Огієнка про український правопис, висловлені автором у книзі «Наука про рідномовні обов'язки», тому подаємо їх у авторській редакції:

1. Правопис – то необхідне важливе зовнішнє вбрання кожної літературної мови.
2. Правопис складають учені-мовознавці, а до життя запроваджує уряд.
3. Правопис сильно впливає на швидкість і легкість читання, якщо він держиться стільки часу, що до нього призвичаюються.
4. Не вільно занадто скоро міняти правопис, бо це понижує загальну грамотність народу.
5. Кожна культурна свідома нація в даний момент має тільки один правопис, обов'язковий для всіх її племен.
6. Соборна літературна мова звичайно знає й один соборний правопис, як зовнішню ознаку своєї єдності.
7. Єдність правопису, як і єдність літературної мови й вимови, сильно впливає на вироблення всенационального почуття єдності народу.
8. Коли народ – не свідома нація, а тільки етнографічна маса, то він звичайно не знає соборного правопису, – в нього кожний письменник і кожне видання пишуть своїм «кращим» правописом, цебто в нього панує правописна анархія. Не наслідуймо їх!
9. У культурного свідомого народу-нації не провадиться більшої боротьби за правопис; що справу спокійно вирішують йому вчені та уряд, а громадянство карно приймає урядовий правопис.
10. Коли ти не фаховий мовознавець, не мішайся до вироблення правопису, справи виключно фахової, а коли ж фахівець – працюй тільки для добра свого народу.
11. У народу, що не став іще свідомою нацією звичайно провадиться запекла боротьба за правопис, і в цій боротьбі вчені-мовознавці мають найменший голос. Не наслідуймо їх!
12. Народ, що не став свідомою нацією, звичайно не має почуття виховувати й шанувати свої мовознавчі авторитети, а тому й не може дійти ані до соборного правопису, ані до соборної літературної мови. Не робім так і ми!
13. Для розвитку культури й всенациональної свідомости народу стократ кращіш мати один, хоч і недосконалий, але соборний правопис, аніж правописи індивідуальні (особисті), хоч би й ліпші.
14. У народу, що не створив собі одного соборного правопису й що провадить запеклу боротьбу за правописи особисті, мовознавство стоїть на низькому рівні.. Не робім так і ми!

15. Кожна анархія – правописна, термінологічна чи мовна – тягне за собою й анархію духовну, найбільшого ворога недержавного народу.
16. Одність правопису приносить для народу великі політичні й духовні користі.
17. Народ що свідомо плекає почуття всенациональної одности, цебто плекає свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис, забезпечений від мовного винародовлення [8, с.20-21].

Таким чином, «Правила українського правописання» (1918 р.) І. Огієнка були першим кроком до вироблення єдиного правопису для всіх українців, за словами Ю. Шевельова, – «зародок централізованого мовного планування». Вони стали основою так званого Академічного правопису 1921 р., що являв собою вдосконалений правописною комісією УАН орфографічний кодекс, розроблений раніше під керівництвом І. Огієнка.

Доречними й потрібними є сьогодні настанови лінгводидакта І. Огієнка про єдність і усталеність українського правопису, тому доцільним є і звернення до наукової спадщини відомого українського науковця в період становлення нової української школи та вдосконалення комунікативної компетентності студентів, яких учений називає «найкращий цвіт нації, найміцніший її ґрунт», вважаючи, що кожен студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, «мусить добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову» [8, с.47]. А кожний учитель, на думку І. Огієнка, – якого б фаху він не був – «мусить досконало знати свою соборну літературну мову і вимову та соборний правопис» [8, с.20]. Не тільки в школі, але й поза нею він повинен говорити «взірцевою рідною літературною мовою й вимовою, щоб власним прикладом впливати на учнів і на оточення» [8, с.37]. Вчений стверджує, що всі учителі інших предметів (не тільки рідної мови), мають завжди звертати пильну увагу, щоб і на їхніх годинах панувала чиста літературна мова.

Список використаних джерел:

1. Данильчук Д.В. Український правопис: роздоріжжя і дороговкази. Київ : Либідь, 2013. 224 с.
2. Історія українського правопису: XVI-XX століття : хрестоматія / упоряд. В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. 582 с.
3. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: Історія «г». *Мовознавство*. 1990. №6. С. 3-10; 1991. №1. С. 9-18; №3. С. 12-21.
4. Огієнко І. Найголовніші правила українського правопису. Київ, 1921. 24 с.
5. Огієнко І. Український правопис: З словничком. Львів, 1925. 39 с.
6. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису. Варшава, 1927. 216 с.
7. Огієнко І. Для одного народу один правопис! Наші правописні непорозуміння. *Рідна мова*. 1933. Ч. 5. С. 161-170.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. 71 с.
9. Рідна мова / упор. М.С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
10. Шумлянський Ф. Найголовніші правила українського правопису Української Академії Наук видання 1921 року. (Розвідка). / Відбиток з «Записок Херсонського Інституту Народньої Освіти ім. Н.К. Крупської». Ч. II. 1926.
11. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова. Культура. Влада. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. 288 с.

The article highlights the significant contribution of the prominent Ukrainian linguist, professor Ivan Ohienko, to the development and formation of Ukrainian spelling. Epochal linguistic and linguodidactic works are determined in the scientific heritage of I. Ohienko.

The article mentions that at the beginning of the 20th century the need to develop a spelling code – clear, officially approved and mandatory for all citizens of the Ukrainian

republic of spelling rules – as at that time there was a discussion between the Dnieper and Galician linguists and writers around the basic principles of Ukrainian spelling.

The author of the article emphasizes that the «Rules of Ukrainian Spelling» (1918), I. Ohienko, became the basis for the academic spelling «The Most Important Rules of Ukrainian Spelling» (1921). In the history of our language, this code came in as «Spelling system of Professor I. Ohienko of 1918-1919 years («The main rules of Ukrainian spelling»). The spelling of I. Ohienko was primarily orientated at Ukrainian language teachers, in order to help them «scientifically approach each spelling question». The author regards it as the first attempt at a complete system of Ukrainian spelling. And to be honest, it was the first commonly used reference book on the spelling of the Ukrainian language, the first academic spelling, approved as obligatory. It was based on phonetic and morphological principles.

The article states that I. Ohienko supplemented spelling with four visual tables: 1) Ukrainian spelling; 2) punctuation marks (divisive signs); 3) side sentences; 4) the sensuality of the Ukrainian language and issued Ukrainian spelling with the dictionary.

The fundamental concept of I. Ohienko also deserves attention: «For one people, one spelling».

The linguistic viewpoints on the Ukrainian spelling, expressed in the book «The Science of Native-Speaking Obligations», are relevant in the article, therefore their article is presented in full.

Key words: spelling, orthography, phonetic, morphological principles of orthography, native duties.

Отримано: 10.09.2018 р.

УДК 316.772.2:821.161.2

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.24-30

О. В. Галайбіда

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВЛЕННЕВИЙ УПЛИВ ПРОПОВІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

Майстерність Івана Огієнка-проповідника неодноразово привертала увагу мовознавців. У статті з'ясовано мовні засоби проповідей митрополита Іларіона, які забезпечують успішну комунікацію та мовленнєвий переконувальний (персуазивний) вплив на реципієнта. Ядром семантичного поля персуазивності є достовірність та впевненість. Достовірність міркувань у проповідях І. Огієнка досягається постійною аргументацією, використанням конструкцій розгорненого пояснення. Упевненість проповідника засвідчена переважанням стверджувальних речень, яким властива категорична персуазивна модальність та лаконізм. У його проповідях домінують експресиви (маніфістуються відвертими та упевненими твердженнями автора) і декларативи (запевнення та спонукання до дій). Переконування адресата мовлення відбувається через емоційний вплив. Виокремлено ритмо-мелодійні, лексико-семантичні, граматичні засоби мовленнєвого впливу у проповідях І. Огієнка.

Ключові слова: І. Огієнко, проповідь, мовленнєвий вплив, переконувальний (персуазивний), реципієнт, комунікативна стратегія, модальність, експресивність, ритмічність, мовні засоби.

У багатому науковому і літературному доробку визначного церковного діяча, велета людської думки митрополита Іларіона (в миру Івана Огієнка) особливе місце займають морально-повчальні проповіді, у яких наголошується не-